

A R B E I D E N D E N O O D Z A A K
V A N E E N B A S I S I N K O M E N

door: M. Verbeek

INLEIDING

Als iemand een oude kennis na lange tijd tegenkomt dan wordt er in eerste instantie geïnformeerd naar beider gezondheid.

Na de uitwisseling van de gezondheidstoestand wordt er over en weer uitgewisseld waar men zoal mee bezig is. Het zal u daarbij zijn opgevallen dat de eerste informatie de beroepsarbeid betreft. Iemand die administratief medewerker is bij de bank en daarnaast actief bestuurder van de voetbalvereniging is, zal op de vraag "Wat doe je" niet uitgebreid vertellen over de activiteiten binnen de voetbalvereniging, maar noemt zijn beroepsarbeid. Wanneer mensen op de televisie aan de kijkers worden voorgesteld dan wordt de beroepsarbeid als voorname informatie genoemd. Daarna worden dan de hobby's genoemd. Ook dat is typisch beroepsarbeid-denken.

Uit dit soort voorbeelden kun je het belang van beroepsarbeid herkennen in de huidige samenleving.

Dat wij, als samenleving, de werkloosheid als één van de grootste problemen ervaren betekent dat wij grote waarde hechten aan beroepsarbeid.

De beroepsarbeid lijkt wel de levensader van onze samenleving! Aan de andere kant zijn er tendensen in de samenleving waaruit enige relativering blijkt van het belang van beroepsarbeid. Dit komt enerzijds door de verminderde beschikbaarheid van beroepsarbeid en anderzijds door de uitbouw van een welvaartsstaat waarin burgers een inkomen ontvangen waar ze geen directe prestatie voor hoeven te leveren.

BEGRIPPEN

In de literatuur over arbeid kom je een groot aantal "arbeidsbegrippen" tegen met uiteenlopende interpretaties.

Om begripsverwarring te voorkomen maak ik onderscheid tussen:

1. Arbeid, activiteiten gericht op een bepaald produkt;
2. Beroepsarbeid, een onderdeel van de arbeid. Hierbij wordt de arbeid geldelijk beloond;
3. Handeling, activiteiten, die niet gericht zijn op een bepaald produkt.

ARBEID IN DE LOOP DER TIJD

De beroepsarbeid neemt in onze samenleving een zeer voorname plaats in. Het vormt het centrale mechanisme in de organisatie van onze samenleving. Een baan is niet alleen de enige mogelijkheid om geld te verdienen, maar is tegelijkertijd de belangrijkste voorwaarde voor deelneming aan het maatschappelijke leven.

"Wie niet werkt zal niet eten" is een bijbelse uitdrukking die nog steeds opgeld doet in bepaalde kringen.

"Arbeid adelt en ledigheid is des duivels oorkussen", zo vat Kees Trimbos de geschiedenis van de arbeid van de paradijsvloek tot aan de eisen van de vakbeweging betreffende het veilig stellen en nieuw creëren van arbeidsplaatsen, samen.

De geschiedenis van de arbeid laat ons zien dat er heel verschillend over arbeid in de loop der tijd is gedacht.

In de tijd van de oude Grieken werd er zeer negatief over arbeid gedacht. "Arbeid verlaagt de mens, houdt hem van de deugd af". De minachting van de klassieke Griek gold bezigheden die slechts dienden om in het levensonderhoud te voorzien. Niet zo zeer de inhoud, maar het doel van arbeid was bepalend. Mensen namen hun plaats in de samenleving in op grond van hiërarchieën en rituelen, niet op grond van verrichtte arbeid.

In de Middeleeuwen was er nog geenszins sprake van een verheffing van arbeid, maar het werd wel iets positiever benaderd. Arbeid werd niet op zichzelf als iets waardevols beschouwd, maar altijd gezien in relatie tot iets anders, bijvoorbeeld als een oefening in gehoorzaamheid aan God en in geestelijke berusting. De arbeid kwam daardoor in een bijbelse context. "Arbeid is op een bijzondere manier noodzakelijk voor de mensheid om de geest tot reinheid te brengen .....

Arbeid was te verkiezen boven ledigheid, maar het was tegelijkertijd een teken van minderwaardigheid. De Geestelijkheid en de Adel leefden, net als in Athene de vrije burgers, van de arbeid van de grote massa's horigen.

In de Middeleeuwen was arbeid een onderdeel van het natuurlijke leven, van de noodzaak, of het vormde als spirituele discipline een onderdeel van het religieuze leven.

In de tijd van de beginnende manufactuur werd de arbeid thuis gedaan. Deze arbeid was gericht op de eigen levensonderhoud en voor een deel voor verkoop. Deze thuisarbeiders hadden geen slechte maatschappelijke positie. Veel minder was die positie voor loonarbeiders. In de Middeleeuwen was het afhankelijk zijn van loonarbeid een teken van de diepste ellende. Eén van de belangrijkste elementen waar men zich in de loonarbeid tegen verzette was de scheiding die deze bewerkstelligde tussen productie en consumptie.

Tussen de 17de en 19de eeuw kwam er een breuk met de visie op loonarbeid. In plaats van een bewijs van uiterste armoede ging men loon beschouwen als een bewijs van nuttigheid. Het langzame veranderingsproces bracht de opkomst van de homo economicus met zich mee. De houding tegenover arbeid werd positiever.

In het protestantisme wordt het arbeiden van de mens beschouwd als de wil van God. Winst is geen doel om er van te genieten maar het gevolg van een door God gewild, rationeel en nuttig gebruik der dingen. Aan het wereldse arbeiden in het kader van een beroep wordt een religieuze waarde toegekend. Door het toenemende gebruik van machines in de 19de eeuw en de daaruit voortvloeiende arbeidsverdeling werden steeds meer mensen gedwongen buitenshuis in loondienst te gaan werken.

Je ziet in dit summiere overzicht in de tijd dat de moraal zich aan de economische omstandigheden aanpast. Als een voorbeeld deel van de bevolking niet hoeft te werken om in leven te blijven, dan is dat werken minderwaardig. Als echter de economische omstandigheden zich wijzigen en de noodzaak tot arbeiden groter wordt zal de algemene moraal opschuiven naar een positievere houding.

Wij leven nu nog in een tijd waar je voor je eigen levensonderhoud moet zorgen, indien je daar toe in staat bent. Het is niet ondenkbaar wanneer de samenleving het financieel zich kan

veroorloven iedere burger die geen beroepsarbeid wenst, toch in staat zal zijn een sociaal leven te leiden, dat dan beroepsarbeid weer minder positief gevonden zal worden.

VOOR-en NADELEN VAN BEROEPSARBEID

De grootste betekenis van beroepsarbeid is de geldelijke beloning. Door die geldelijke beloning onderscheid het zich zo sterk van andere arbeid. Een ieder, die in staat is in zijn eigen levensonderhoud te voorzien, wordt geacht beroepsarbeid uit te oefenen.

Beroepsarbeid en wenselijke arbeid valt voor velen niet samen. Onze administratieve medewerker van het begin van dit betoog, zou wellicht dubbel zoveel uren in de voetbalvereniging willen steken ten koste van de tijd van het werk als administratief medewerker. Hij kan dat pas doen als hij zich dat financieel kan permitteren. Onze samenleving is dus niet zo georganiseerd dat iemand die bepaalde arbeid wil verrichten ~~op~~ ^{naar} die plaats gesluisd wordt. Voor arbeid in z'n algemeenheid geldt dat dus niet, voor de beroepsarbeid in zekere zin wel. Daar vormt de beloning als regelend mechanisme.

Wat zijn nu zoal de voordelen van beroepsarbeid?

Ik noem drie: 1. geldelijke beloning;
2. sociale contacten en
3. status

De drie genoemde punten zijn alleen uiterlijke kenmerken, het zegt nog niets over de arbeid zelf. Is de arbeid op zich zelf dan niet positief? Dat hangt er van af. Er zijn ongetwijfeld een heleboel mensen voor wie de beroepsarbeid ook wenselijke arbeid is. Het gaat hier in eerste instantie om arbeid met een redelijk hoog opleidingsniveau.

Voor een heleboel anderen geldt dat niet. Daar betekent arbeid moeite, pijn en lijden om middels die offers andere dingen te kunnen doen.

Bij Hans Achterhuis lezen we "Er bestaat een paradoxale spanning tussen arbeid en werkloosheid. Werken is mensbedervend, maar niet werken is ook onmenselijk. Arbeid is ziekmakend, maar tegelijk wordt er als naar een medicijn naar gesnakt". Achterhuis memoreert vervolgens de staking van 1981 bij Ford. Het ging hier om behoud van werk aan de lopende band, om werk in een slechte atmosfeer, onder enorme geluidshinder en het werken met giftige stoffen. Kortom om behoud van daadwerkelijk ziekmakend werk. "Arbeid leidt tot ziekte en ellende, maar oog in oog met dreigende werkloosheid wordt ze met gezondheid en geluk in verband gebracht".

De geldelijke beloning, de sociale contacten en de maatschappelijke status zijn blijkbaar zo sterk, dat mensen ziekmakend werk op de koop toe nemen.

De geldelijke beloning stelt de arbeider in staat in zijn eigen levensonderhoud te voorzien. De sociale contacten geven de arbeider een plaats in een groep. De sociale omgeving geeft hem zekerheid en geborgenheid en dat zijn volgens Maslow één van de eerste noodzakelijk te bevredigen behoeftes.

Beroepsarbeid geeft maatschappelijk status. De afwezigheid van beroepsarbeid wordt nog vaak gezien als leven op de zak van een ander. En dat heeft in onze samenleving weinig aanzien.

In het geval van de stakers van de Fordfabriek is er sprake van extrinsieke motieven voor het behoud van de beroepsarbeid. Gelukkig is er ook veel beroepsarbeid waar ook sprake is van intrinsieke motivatie.

*interne
!
externe
motivatie*

Roscam Abbing geeft een goed inzicht in de aspecten van de arbeidsbeleving. Hij maakt onderscheid in de arbeidsvreugde die men ontleent aan zijn:

1. relatie tot de stof;
2. relatie tot de medewerkers;
3. relatie tot het kader en
4. relatie tot zichzelf.

T.a.v. punt 1: Hierbij wordt als positief beschouwd afwisseling in het werk, het werk moet een appèl doen op eigen kunnen.

T.a.v. punt 2: Een prettige werksfeer geeft een geborgenheidsgevoel. De medewerkers moeten je werk als een belangrijke schakel ervaren. Voorts spelen eer en macht een rol. De eer om iets goed te doen in de ogen van anderen. En de beschikking over zekere macht ten aanzien van anderen.

T.a.v. punt 3: In goede harmonie het dragen van verantwoordelijkheid en het ontvangen van leiding. De leiding moet inspirerend zijn. Er moet een goede verhouding zijn tussen vrijheid en gebondenheid.

T.a.v. punt 4: Het gaat hier om de ontplooiing van eigen talenten. Is daar binnen de beroepsarbeid tijd en ruimte voor dan is dit een positief aspect. Via de beroepsarbeid wordt zelfrealisering nagestreefd.

Voor een samenleving is het natuurlijk veel gunstiger als de burgers tevreden zijn over hun arbeid, als beroep of niet als beroep. Bij ontevredenheid in de beroepsarbeid, de uitoefening vindt dan plaats door extrinsieke motieven, draagt een latent gevaar in zich. Ten eerste voor de persoon zelf. Wat zijn de psychologische gevolgen voor iemand die dagelijks tegen zijn zin in naar de fabriek gaat om vervelend, vies, geestdodend werk te doen?

Ten tweede is er een gevaar voor de maatschappij. Slechte, onprettige werkomstandigheden zijn een lont aan kruit van onrust, die makkelijk vlam kan vatten.

Vanuit deze gezichtspunten moet humanisering van arbeid ook gezien worden als het slijpen van de scherpe kanten van de arbeidsomstandigheden.

De economische realiteit dwingt mensen in een bepaalde richting. Veel arbeiders kunnen niet straffeloos afstompemd, oninteressant werk weigeren. En omdat hun economische situatie aanvaardingsgebied, zal het morele oordeel over dat soort werk, zeker bij de betrokkenen, zich daaraan enigzins aanpassen.

Is er een systeem denkbaar waarbij mensen meer mogelijkheden hebben om die arbeid te verrichten waar ze intrinsieke motieven voor hebben?

Ik ga er vanuit dat de mens moet arbeiden. En daar bedoel ik mee dat de mens iets om handen moet hebben waar hij mee bezig is, bij betrokken is, zich actief voor kan inzetten. En dat iets kan van alles zijn. Optimaal lijkt het mij dan dat de mensen daarin een werkelijk keuze hebben. Dat betekent dat hun economische omstandigheden enige keuze toelaat.

ARBEIDSETHOS ONDER DRUK

We leven in een tijd waarin het arbeidsethos door de economische omstandigheden onder druk staat. Dat komt door de bestaande hoge werkloosheid, maar wellicht nog meer door de toekomstverwachtingen van de automatiserings-/informatiemaatschappij. Wat de economische conjunctuur betreft kunnen we voorzichtig van een opleving spreken, maar er is sprake van een zogenaamde "jobless growth". Er is dus wel sprake van economische groei, maar het brengt nauwelijks of geen extra werkgelegenheid met zich mee, dat wil zeggen meer werkgelegenheid dan de verloren gaande werkgelegenheid.

De automatiserings-/informatiemaatschappij zal niet alleen kwantitatief gevolgen hebben voor onze beroepsarbeid, maar ook kwalitatief. Er zal een verschuiving plaatsvinden naar de dienstensector. De automatisering brengt een grootschalig gebruik van micro computers met zich mee. Dat zien we dagelijks om ons heen. Machines nemen lopende band werk over. Het betekent aan de ene kant veraangenaming van het werk, maar aan de andere kant ook meer ééntonigheid. In administratieve beroepen gaat alles via het beeldscherm. Deze beroepen zijn straks alleen nog maar toegankelijk voor mensen met enige informatica opleiding. Dat betekent een grote rol voor bij- en herscholing.

De opmars van de micro computer biedt de mogelijkheid om meer thuis te werken. Een klein bedrijf heeft geen kantoor meer nodig voor de administratie. Met de micro computer kan het ook thuis gebeuren. Alvin Toffler voorziet in zijn boek "De derde golf" thuiswerk op grote schaal. Dit betekent dat één van de belangrijkste aspecten van de beroepsarbeid, de sociale contacten, komen te vervallen. Die contacten moeten dan buiten de beroepsarbeid gezocht worden.

Door de "jobless growth" zal de beroepsarbeid in kwantitatieve zin afnemen. Hierop kan een samenleving op drie manieren reageren: 1. We laten het op z'n beloop en proberen zo goed en zo kwaad als dat gaat een sociaal vangnet te organiseren voor de uitvallers.

2. We moeten de beroepsarbeid anders, eerlijker verdelen.
3. We zorgen voor een opwaardering van ander arbeid, de niet-beroepsarbeid, door de invoering van een basisinkomen.

De situatie op z'n beloop laten, leidt tot een heilloze weg. De heilloosheid daarvan toont het scherpst ons sociaal zekerheidsstelsel. Ons stelsel van sociale verzekeringen en -voorzieningen is niet opgewassen tegen een economische neergang en een groeiende individualisering in de maatschappij. We krijgen in onze samenleving steeds meer de spanning tussen individualisering en de plicht tot naastenzorg. Het opkomen van het feminisme zie ik als een onderdeel van individualisering. De grote variatie in samenlevingsvormen wijst daar ook op. In ons stelsel van sociale zekerheid zijn sterke individualiserings tendensen. Uitkeringen die persoonsgebonden zijn. Daarnaast en vaak daartegenover zie je de plicht tot naastenzorg. Lonen en salarissen zijn nog vaak, zo niet altijd, gebaseerd op een gezin. Bij een verdergaande individualisering zal dat gaan verdwijnen, vermoed ik. Als uitkeringen geïndividualiseerd worden, dan kunnen lonen en salarissen toch niet

achterblijven.

Ik denk dat de invoering van een basisinkomen een belangrijke stap vooruit is in het uitbouwen van de welvaartsstaat. Het is een antwoord op de individualiseringstendensen in de samenleving. En het biedt een uitweg in de ondoorzichtigheid van ons sociaal zekerheids- en belastingstelsel, waarin je steeds meer absurde verfijningen in tegenkomt, die van het geheel een wangedrocht maken.

EEN BASISINKOMEN

Een basisinkomen zou iedere Nederlander krijgen van 18 jaar en ouder. Mannen, vrouwen, gehuwden en ongehuwden, wel of geen beroepsarbeid, iedereen krijgt hetzelfde. Er wordt alleen naar leeftijd gedifferentieerd: jongeren krijgen minder, ouderen meer.

Een basisinkomen is geen vetpot. Het moet ook zoals het woord al zegt een basis zijn. Het maandelijkse bedrag zal zo tussen de f 500,- en f 750,- liggen. Het basisinkomen is belastingvrij. Door een systeem van een basisinkomen komen verreweg de meeste regelingen van het huidige sociale zekerheidsstelsel te vervallen. Ook studiebeurzen kunnen vervallen. Met een volledig geïndividualiseerd basisinkomen kan ook de geldelijke beloning voor beroepsarbeid worden geïndividualiseerd. De lonen en salarissen zullen dus dalen, hetgeen een gunstig effect betekent voor de bedrijven. De kans op een succesvolle arbeidsdeling wordt veel groter. Degenen, die voldoende hebben aan het lage basisinkomen kunnen wenselijke arbeid verrichten zonder directe noodzakelijke geldelijke beloning. Mensen die meer financiële armslag wensen, zullen beroepsarbeid zoeken.

ARGUMENTEN PRO EEN BASISINKOMEN

1. Het is volledig uit de tijd om lonen, salarissen en uitkeringen op het zogenaamde "normale" huisgezin met vader, moeder en twee kinderen af te stemmen. De huidige sociale rechtvaardigheid strookt niet met de individuele beleving van rechtvaardigheid. Met een basisinkomen bevordert je een individuele keuzevrijheid op basis van het besef dat het gezamenlijk moet worden opgebracht.
2. Een basisinkomen verschaft een individu de mogelijkheid om alleen of samen met anderen eigen initiatieven te nemen. Het betekent een stimulans voor kleinschalige bedrijven. Die zijn economisch wenselijk vanwege de sterke marktfluctuaties. Een kleinschalig bedrijf kan zich snel aan marktwijzigingen aanpassen.
3. Het huidige systeem van sociale verzekeringen en voorzieningen en de fiscale regelingen vormen een dolgedraaid stelsel. Het systeem is zo verfijnd op deelgebieden dat het geheel een wangedrocht is geworden. Een schrijnend voorbeeld is de Tweeverdienerswet. Om wille van de rechtvaardigheid om twee hoge inkomen meer belasting te laten betalen, brengt de invoering hoogst onrechtvaardige neveneffecten met zich mee. Deze onbedoelde schadelijke neveneffecten treden meer en heftiger op naarmate het systeem ingewikkelder wordt.

Per saldo ontstaat er minder in plaats van meer sociale rechtvaardigheid. Het middel is erger dan de kwaal.

4. Het basisinkomen kan een stimulans betekenen voor herverdeling van werk. Mensen kunnen naast een deel beroepsarbeid ook meer niet beroepsarbeid veroorloven.

ARGUMENTEN TEGEN EEN BASISINKOMEN

1. Het betekent een te abrupte breuk met het bestaande stelsel. De aanpassingsproblemen zouden onoverkomenlijk zijn. De gevestigde machten zullen de invoering zoveel mogelijk tegenhouden.
2. Een basisinkomen voor iedereen is onbetaalbaar.
3. De samenleving zal afglijden naar een "ieder voor zich" mentaliteit.
4. Er zou een te grote machtsconcentratie plaatsvinden bij het orgaan dat de basisinkomens betaalt.
5. De vrees dat het basisinkomen de lust tot werken zal ontnemen.

Op alle 5 punten een korte reactie.

1. Dat is een sterk argument. Gevestigde belangen zullen zich verzetten.
Er zitten in het huidige systeem al tendensen in de richting van een basisinkomen, maar daarnaast ook sterk tegenstrijdige tendensen. Dat maakt het systeem ook zo falend. Langzamerhand zullen de tendensen in de richting van basisinkomen gaan overheersen. Maar zonder gericht beleid daarop kan dat een heel lang proces worden.
De politiek moet de geesten warm maken voor een andere invulling van sociale rechtvaardigheid.
2. De financiering van een basisinkomen is geen abstract iets. Wanneer de wil aanwezig is, is de weg zo geplaveid.
Er zijn berekeningen die uitgaan van een budget neutrale operatie. Dat wil zeggen, de gelden die nu om gaan in diverse afzonderlijke regelingen bij elkaar zorgen voor de totale financiering van een basisinkomen. De berekeningen komen uit op een basisinkomen van $\pm f$ 600,- in de maand.
3. De samenleving zal wel individualiseren, maar dat hoeft geen aanwakking van egoïsme te betekenen. Het basisinkomen zal juist impulsen geven aan diverse samenlevingsvormen, omdat men niet gekort wordt wanneer men samen gaat wonen. Dus geen gedrochten als "voordeurdelers".
4. Het betekent wel een machtsconcentratie. Maar een goede parlementaire controle kan ongewenstheden voorkomen. De concentratie betekent wel meer inzichtelijkheid en duidelijkheid, maar minder bureaucratie.
5. Dat is iets wat zeer moeilijk te voorspellen is. Gewenst lijkt mij dat mensen zoveel mogelijk keuzevrijheid hebben, zoveel mogelijk wenselijke arbeid verrichten. Denkbaar is dat arbeid dat nu in de informele sector plaatsvindt dan beroepsarbeid wordt.
Mijn vrees op dit punt is niet zo groot. Het basisinkomen zal laag zijn. het vormt een basis om iets boven op te bouwen. Het overgrote deel van de mensen zal zich niet senang voelen bij "kladloperij". Arbeiden is de mens eigen. Een wat uitgebreider sociaal leven vereist een ruimer inkomen dan alleen het basisinkomen.

SLOT

Arbeid is de levensader in het leven van de meeste mensen. Voor ~~voor~~ ^{Sommige} mensen is de beroepsarbeid de wenselijke arbeid. Ze zijn tevreden met hun werk, ze kunnen zich er in uitleven. Het geeft ze veel terug voor alle inspanningen. Beroepsarbeid is doel en middel tegelijk.

Voor anderen is de beroepsarbeid alleen maar middel. Met het verdiende geld kunnen leuke dingen worden gedaan. De arbeid zelf is een continu offer. De arbeid is soms letterlijk ziekmakend, maar als het wegvalt wordt er als een medicijn naar gesnakt.

Een basisinkomen voor een ieder kan voor mensen meer keuzevrijheid betekenen in de arbeid die ze willen verrichten. De "ziekmakende" arbeid zal dan alleen nog maar verricht worden voor een kortere duur (dan 40 uur per week) en voor hogere lonen. Dat is op zich geen slechte zaak. Werkgevers moeten zich dan meer zorgen maken over hun arbeidsaanbod. Het zal een verdere verhoging van de kwaliteit van de arbeid betekenen. En dat juich ik zeer toe!

Haren, 11 februari 1985

LITERATUURLIJST

1. Hans Achterhuis - Arbeid een eigenaardig medicijn
2. P.J.Roscam Abbing - Werk en Werkloosheid
3. Redactie Cor Schavemaker en Harry Willemsen - Over de arbeid van de mens
4. Redactie C.de Galan, M.R.van Gils en P.J.van Strien - Humanisering van de arbeid
5. W.Albeda - Arbeid tussen werkelijkheid en utopie (hoofdstuk uit De nadagen van de verzorgingsstaat)
6. C.Inja - De plaats van de arbeid (uit Arbeidsmarkt van de Wiardi Beckman Stichting)
7. Wiemer Salverda - Basisinkomen en inkomensverdeling (uit tijdschrift voor politieke economie)
8. D'66 publicatie - Basisinkomen ja of neen?
9. D.A. vd. Hoeven - Basisinkomen: onafwendbare consequentie van een falend systeem
10. Interview met Hans Achterhuis door Rogier van Bakel
11. J.Hartog - Arbeid in de jaren tachtig: te weinig vraag, te veel frictie
12. Discussienota D-66 - Adelt arbeid? Een visie op de plaats van arbeid in een tijd van grote werkloosheid

Een vooruitziende blik - Alvin Toffler